

Іваннікова Я. В.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

**“ОРАНЖЕРЕЯ” ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ЗАГАДОК
(на матеріалі українського та російського перекладів політичного роману
Вольфганга Кеппена “Оранжерея”)**

У статті проводиться аналіз фразеологічних одиниць роману В. Кеппена “Оранжерея”. Досліджується питання про нульову еквівалентність при перекладі фразеологізмів та способи перекладу безеквівалентних одиниць для забезпечення адекватного перекладу політичного роману.

Ключові слова: нульова еквівалентність, цільова мова, фразеологічна одиниця.

В статье проводится анализ фразеологических единиц романа В. Кеппена “Теплица”. Исследуется вопрос о нулевой эквивалентности при переводе фразеологизмов и способы перевода безэквивалентных единиц для обеспечения адекватного перевода политического романа.

Ключевые слова: нулевая эквивалентность, целевой язык, фразеологическая единица.

The article presents an analysis of phraseological units of the novel “Hothouse” by W. Koeppen. The problem of zero-equivalence when translating phraseological units and translation approaches for equivalence free units to achieve adequate translation of political novels is studied.

Key words: zero-equivalence, target language, phraseological unit.

Роману “Оранжерея” Дмитро Затонський дає таку характеристику: “Це часом похмура, майже злобна карикатура, часом доведений до крайнього ступеня абсурдності гротеск, що нагадує сюрреалістичні полотна Сальвадора Далі з їх витягнутими, грубо викривленими проекціями. Часом це безладний потік пригніченої свідомості героя<...> А часом і <...> благання співчуття і милосердя” [8, с. 147].

Для прози Вольфганга Кеппена характерний сарказм, короткі, наче відсічені речення, яскраві метафори, різкі фарби, що і становлять неабиякий виклик для перекладача. Багата фразеологізація робить калейдоскопічний хід роману ще більш динамічним. В. Кеппен вдається до гри з фразеологізмами, вплітає поряд з фразеологічним значенням буквальне, модифікує, створює авторські фразеологізми, що в кінцевому випадку утворює складний для перекладу ланцюжок значень та образів. Варто відмітити, що попри наявність у цільовій мові повного еквівалента, особливості стилю В. Кеппена призводять до того, що перекладачу іноді не вдається зберегти неповторну форму твору.

Нерідко фразеологічній одиниці вихідної мови через мовні та позамовні фактори не відповідає жоден фразеологічний знак у цільовій мові. У цьому випадку йдеться про нульову еквівалентність. Компенсація у випадку нульової еквівалентності може відбуватись, наприклад, за допомогою вільного словосполучення (парафрази) або окремих лексем.

Метою статті є розгляд фразеологічних одиниць на матеріалі перекладів роману Вольфганга Кеппена “Оранжерея”. Для досягнення поставленої мети передбачено розв’язання таких завдань: 1) розглянути фразеологічний фонд роману; 2) встановити особливості перекладу фразеологічних одиниць роману.

На користь актуальності роботи свідчить жваве обговорення проблем перекладу фразеологічних одиниць в наукових колах Німеччини, відзначимо Райнера Еккертга, Мартіна Геша, Розмарі Глезер, Вернера Коллера та інш.

Вже перший приклад наочно демонструє здатність Кеппена влучно і цікаво обігрувати пряме та переносне значення фразеологічних виразів та вказує на труднощі, що виникають при перекладі еквівалентних одиниць.

Er wardas Korn Salz gewesen, der Bazillus der Unruhe in ihrem milden trägen Parteilbrei [18, с.7].

Фразеологізм *miteinemKornSalz* (від лат. *cum grano salis*) означає з *крупкою солі*, тобто з певною іронією, на-смійшкою. Однак, в цьому ж реченні *сіть* вживається і у своєму прямому значенні, оскільки герой був *сіллю* у *прісній, млявій партійній каші*, тобто був подразником.

Український переклад цього фрагменту виглядає так:

Він був перчинкою, мікробом неспокою у прісному, ліновому наливі їхнього партійного життя [8, с. 117].

Хоча переносне значення слова *перчинка* збігається із вказаним переносним значенням слова *сіть*, вважаємо цю заміну невинуватною. Перекладач стикається із невдалою послідовністю образів – *перчинка у каші*, тому він змушений ще далі відійти від оригіналу та замінює *кашу* словом *налив*. Таке несподіване рішення, можливо, пояснюється послідовністю *мікроб – налив*. Однак тут вимальовується дещо протилежне до того, що хотів сказати автор. *Налив* містить мікробів, власне, ними і викликається, тому бути мікробом у наливі – це те саме, що бути у прийнятному, властивому для себе середовищі, не відрізняючись від інших.

Російський варіант перекладу виглядає значно кращим:

Он был крупинкой соли, вирусом беспоконья в их пресном и затхлом партийном болотце [7, с. 205].

Тут єдине зауваження викликає заміна слова *каша* словом *болотце*, переносним значенням якого є *середовище, що перебуває у стані застою, відсталості*. Таке перекладацьке рішення, на наш погляд, було викликане намаганням покращити текст, справити на читача більш сильне враження. Ми впевнені, що це речення може бути перекладене майже дослівно, цілком передаючи авторський задум та зберігаючи оригінальну форму:

Він був крупкою солі, мікробом неспокою у прісній, млявій (сірій) партійній каші.

Наступна фразеологічна одиниця представлена у вигляді авторської модифікації словникової одиниці *der Silberstreif am Horizont*.

Sollte er [Keetenheuve] die Hoffnung malen, den alten Silberstreifen aufziehen, der vor jeder Wahl aus der Kiste geholt wird wie der Baumschmuck zu Weihnachten [18, с. 26].

Контекст малює ситуацію типову перед виборами – Кетенгойве розмірковує над тим, що йому доведеться "сипати" порожні обіцянки перед виборцями, які ніколи не будуть втілені в життя. Закріплений у словниках переклад одиниці *der Silberstreif am Horizont – проблиск надії* [12, с. 195]. Своє походження фразеологізм веде від виступу Густава Штретземана – німецького політика, рейхсканцлера і міністра закордонних справ Веймарської республіки. Виголошена ним у 1924 р. промова стосувалася впровадження плану Дауеса, що мав на меті забезпечити відновлення економіки Німеччини та давав надію на покращення. Отже, В. Кеппен відсилає читача до політичних подій, добре знаних кожному німцю (нагадаємо, що роман "Оранжевий" був написаний у 1953 р.).

При цьому, *Silberstreifen* може тлумачитися буквально – як *срібна стрічка, срібна нитка*, яка використовується для прикрашання різдвяної ялинки, що добре перекикається іздалі вживаним *Baumschmuck* (ялинковими прикрасами).

В українському перекладі втрачено такий зв'язок між образами срібної нитки – надії і срібної нитки – ялинкової прикраси:

Збудити надії витягти старий козир обіцянок кращого, який перед кожними виборами витягають із скриньки, як ялинкові прикраси на Різдво ... [8, с. 124].

Перекладач Олександр Терех вдався до уживання фразеологізму з лексемою *козир*, яка має значення чогось, що у відповідний момент може дати комусь перевагу в чому-небудь [6] і саме у такому значенні дана лексема присутня у фразеологічному фонді. Наприклад: *викидати/викинути козира, козир (усі козири) до рук*.

Читач російського перекладу стикається із цілковито незрозумілими *старыми серебряными лучами*. Також залишається невідомим, яким чином їх можна використовувати перед виборами:

Надо ли ему рисовать радужные картины, использовать старые серебряные лучи, которые вытаскивают из сундука перед каждым выбором, как елочные украшения к рождеству [7, с. 219].

Пропонуючи власний варіант перекладу, будемо виходити із послідовності образів, що виникають в уяві при читанні тексту: надія – примарна, фальшива надія – блискуча ялинкова прикраса. Ялинки часто прикрашають мішурою (тобто сріблястими або золотистими стрічками чи нитками), а переносним значенням слова *мішура* якраз і є щось показне, оманливе:

Чи малювати йому примарні надії, витягати сріблясту мішуру старих обіцянок, які перед кожними виборами витягають зі скриньки, як ялинкові прикраси на Різдво...

У наступному прикладі В. Кеппен у властивій йому манері майстерно нанизує образи, поєднуючи об'єкт (пиво), його головні компоненти (хміль та солод) і заперечення фразеологізму (*Hopfen und Malz nicht verloren*), побудованого на основі цих компонентів, утворюючи цікавий та складний для перекладу ланцюжок.

Parfum kitzelte die Nasen und mischte sich hinter der Tür mit des Interessenvertreters strengem Ablauf am Abend genossener Bockbiere – an ihm war Hopfen und Malz nicht verloren [18, с. 38].

Фразеологізм *bei jemandem ist Hopfen und Malz verloren* вєдєсноє походження від ранише розповсюдженої в Німеччині традиції домашнього пивоваріння. При цьому, сама по собі наявність якісних складників (хмелю і солоду) не гарантувала гарного результату при недогляді або порушенні технології приготування пива – і в такому випадку, ці складники безповоротно втрачалися. Таким чином, фразеологізм означає таку людину, що через власне недбалство або погану вдачу щось загублює, нездатну досягти мети, впоратись із якою-небудь діяльністю, зрештою, невдачу.

Заперечення фразеологізму, представлене у тексті, навпаки, характеризує невідомого "представника концерну" як людину, що досягла успіху та має певне положення у суспільстві, успішного, цілком задоволеного собою чоловіка, який любить пити міцне пиво, розважатися і насолоджуватися життям.

Нажаль, в українському перекладі цю думку простежити неможливо:

Парфуми лоскотали носи, змішувалися за дверима туалету з міцним запахом сечі представника фірми, що увечері пив безрезневе пиво – за ним і пиво не пропаде [8, с. 128].

Дієслово *пропадати* в українській мові – багатозначне, у цьому фрагменті актуалізуються такі його значення як *исуватися, ставати непридатним для вжитку, залишатися без використання та марно минати* перед читачем виникає образ людини, яка не дає пиву витратитися без користі. Але через відсутність у цільовій культурі такого явища, як домашнє пивоваріння, цей образ в ній тлумачиться по іншому, втрачається семантичний акцент, присутній у вихідному фразеологізмі. Замість вправного, успішного чоловіка, читач може побачити людину, що або просто полюбляє пити пиво, або навіть зловживає ним.

Російському перекладачеві вдалося вірно передати задум автора, щоправда, за рахунок втрати складного оригінального зв'язку:

Запах духов щекотал ноздри, смешиваясь за дверью с едким запахом мочи, – представитель концерна выпил вечером крепкого пива, – вот уж о ком не скажешь, что он человек пропащий [7, с. 229].

Ми пропонуємо такий варіант перекладу, в якому обігрується одне із рідко вживаних переносних значень слова *солод – насолода*. Звернемося до фондів української літератури – у Павла Грабовського знаходимо такі рядки: *Осінь всім багата. // Досить є на дворі, // Не пустує хата, // Наобано в коморі. Аж трищить по клунах... // Не життя, а солод!* [3, с. 374].

Наш варіант має такий вигляд:

Парфуми лоскотали носи, змішувалися за дверима туалету з міцним запахом сечі представника фірми, що увечері пив безрезневе пиво – про нього не скажеш, що життя – не солод.

Вважаємо, що тут вдалося відтворити зміст висловлювання, зберегти його оригінальну форму та складну послідовність образів.

Висновки. Нервова динаміка, яка, за висловом С. Джебрайлової [4, с. 67], характерна для романів Вольфганга Кеппена, проникла відповідно і у лексичні засоби роману і значною мірою, у конотацію фразеологічних одиниць.

В ході дослідження основна увага була зосереджена на перекладі безеквівалентних одиниць, оскільки саме вони вимагають значної дослідницької роботи перекладача.

Зауважимо, що для перекладу таких одиниць ми послуговувалися детальним аналізом етимології відповідних фразеологізмів, лінгво-культурних аспектів. В значній кількості випадків ми керувалися класичним підходом, використовуваний для перекладу безеквівалентних одиниць – парафразування. Наведені у статті приклади доводять, що переклад безеквівалентних або авторських фразеологізмів є тим “полотном”, де перекладач має можливість використати повну палітру своїх засобів.

Дана проблематика є досить цікавою для дослідження і саме тому вимагає подальшого детального аналізу та вивчення.

Література:

1. Англо-український фразеологічний словник // Укл. К. Т. Баранцев. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2005. – 1056 с.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод (вопросы общей и частной теории перевода) // Л. С. Бархударов. – М.: Междунар. отношения, 1975. – 240 с.
3. Грабовський П. Зібрання творів у 3-х т. / П. Грабовський; ред. кол.: О. І. Білецький та ін. – К.: АН Української РСР, 1959. – Т.1 – 687 с.
4. Джебрайлова С. Художественный мир Г. Белля в контексте литературы Германии XX века. // С. Джебрайлова. – Баку: ООО, “Е.Л.”, 2008. – 296 с.
5. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. // В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
6. Електронне видання “Словники України” – 3.0 // В. Широков, О. Рабулець, І. Шевченко та ін. – К.: Інститут мовно-інформаційних досліджень НАН України, 2006.
7. Кеппен В. Голуби в траве; Теплица; Смерть в Риме: Романы: Пер. с нем. / Авт. предисловия В. Стеженский. // В. Кеппен. – 3-е изд. – М.: Прогресс, 1990. – 512 с. – (Полит. роман).
8. Кеппен В. Оранжерея: Пер. з нім. О. Тереха, Післям. Д. Затонського / В. Кеппен // Всесвіт, 1962. – №3-4.
9. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учебник для ин-тов и фак. иностр. яз. // В. Н. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 2007. – 253 с.
10. Кунина А. В. Курс фразеологии современного английского языка // А. В. Кунина. – 2-е, перераб. изд. – М.: Высшая школа, 1986. – 381 с.
11. Німецько-український фразеологічний словник у двох томах // Укл. В. Гаврись, О. Пророченко. – К.: Радянська школа, 1981. – Т. 1. – 416 с.
12. Німецько-український фразеологічний словник у двох томах // Укл. В. Гаврись, О. Пророченко. – К.: Радянська школа, 1981. – Т. 2. – 383 с.
13. Alte Redewendungen [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.zweideutig.de/alte_redewendungen.htm.
14. Duden. Redewendungen // Duden. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2002. – Vol. 11. – 955 S.
15. Földes, C. Deutsche Phraseologie kontrastiv: intra- und interlinguale Zugänge // C. Földes. – Heidelberg: Julius Groos Verlag. – 1996. – 222 S.
16. Gläser R. Phraseologie der englischen Sprache // R. Gläser. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag. – 1986. – 201 S.
17. Hessky R. Phraseologie. Linguistische Grundfragen und kontrastives Modell deutsch-ungarisch / Hrsg. von R. Hessky. Tübingen: Niemeyer, 1987. – 138 S.
18. Koeppen W. Das Treibhaus // W. Koeppen. – 5. Aufl. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1982. – 189 S.